

גליון יש לחקור

פרשת מטות-מסעי
תש"פ לפ"ק

גליון זה נתגרב ע"י איש היקר אוהב חסד ורודף חסד הרבני
הנכבד

מו"ה ר' אברהם נחמיה פאזנער שליט"א

לע"נ האור החיים הק'

זכותו יגן עליו ועל בני ביתו להתברך בכל טוב סלה

מחיר ההנצחות הוא רק "100" לשבוע

להערות והארות ולנדבות, או לקבל הגליון בדוא"ל

יש לפנות

1965 60th st

Brooklyn ny 11204

1s1syesh@gmail.com

708-929-1818

ע"י

לוי יצחק בלאמו"ר הרה"ג ר' שלום דוב שנעק שליט"א

בענין גורל.

שאלות ויטודות שיתבררו בתוך הדברים

- א] בהשאלה מה המצב של הקונה גורל, משעה שרכשו עד זמן הגורל.
 ב] חקירה במי שנותן כסף לגורל לצדקה, אם זה סתם נדבה, או שיש כאן קנין נמי.
 ג] נפק"מ א' אם קטן יכול לקנות גורל או לא.
 ד] נפק"מ ב' אם יכול לקנות גורל בכסף מעשר, ואם קנה בכסף מעשר למי שייך הכסף.
 ה] נפק"מ ג' אם כולם מסכימים ליתן לאדם אחד אם צריכין ליתן לו או לא.
 ו] נפק"מ ד' אם אפשר למכור זכות שלו בגורל.
 ז] נפק"מ ה' אם יכולין ליתן לקטנים למכור גורל.
 ח] נפק"מ ו' אם יכול לדחות הגורל, ואם משום איזה סובה שיהיה הצרכו לדחות את הגורל אם רשאי להמשיך למכור עוד גורלות.
 ט] נפק"מ ז' אם מותר לעיין בקעטאלאג של גורל בשבת.
 י] נפק"מ ח' אם המוסד לא עשה הגורל אם זה רק חוסר אמונה או שיש תביעה בדין עליהם.
 יא] נפק"מ ט' אם באופן שלא נעשה הגורל כמו שצריך אם צריך לעשות הגורל מחדש או לא.

ויש לתלות השאלה בהחקירה הבאה.

יש לחקור ³ במי ⁴ שנותן כסף לגורל לצדקה אם זה סתם נדבה, או שיש כאן קנין נמי.

צד א' הוא ⁵ דהקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח מצידו לעשות גורל, אבל אין לו שום קנין בו.

והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעט את נחלתו [במדבר לג נד].

נהגו המוסדות כדי לעזור אנשים לנדב להמוסדות שלהם, לעשות גורל על חפץ, ויש לעיין ¹ מה דינו של ² הקונה כרטיס הגרלה, עד הגורל.

¹¹ כדי להבין כל הענין יש להקדים, דיש ג' מיני גורלות

א) כשכבר יש להם חלק בהדבר לפני החלוקה, למשל חלוקת הארץ, ששם כבר היה להם חלק בארץ ישראל, רק שהיה צריך לברר למי שייך איזה חלק, ושם יש מחלוקת ראשונים אם הקנין הוא ע"י הגורל עצמו, או דהיה צריך נמי מעשה קנין, ואפילו אם שם היה צריך נמי מעשה קנין, אין זה ראייה משם לנידון דידן, דאפשר לומר דדווקא שם דהחלוקה היה בע"כ ממילא היה צריך נמי מעשה קנין משא"כ אם יש הסכמה בין שתי שותפים לחלק ע"י גורל, אז אינו צריך אח"כ מעשה קנין, ובכהאי גוונא אין הנדון שלנו].

ב) כשאין להם שותפות לפני זה, אבל כל הגורל הוא רק מצד מי שעושה הגורל, למשל רבי בחדר שאומר שמי שילמוד יפה אז יהיה באפשרות להכניס להגורל, ושם לכאורה נמי אין הנדון שלנו, דבפשטות אי אפשר לומר דע"י שלומד יפה הוא קונה זכות בהחפץ וכאילו יש לו קנין ממש בהגורל, ואפשר לומר דהגורל הוא קנין כמו בחלוקת הארץ.

ג) הנדון שלנו כשנותן כסף עבור גורל, דשם הנדון מתחיל לפני הגורל מה קורא כשאני נותן כסף, אם אני קונה עכשיו חלק בהחפץ, ורק שאני נותן רשות למי ששמו יצא בהגורל אז יקנה חלק בהדבר, או דילמא דבעצם אינו אלא נותן כסף לצדקה וכדי לזרז האדם אומרים שהמוסד יעשה גורל אבל אינו נותן כסף לקנות דבר בהחפץ.

²² דאחר הגורל יש מחלוקת ראשונים אם הגורל בעצמו הוא קנין, או שצריך לעשות מעשה קנין, אבל השאלה שלנו הוא מה פשר הדבר כשקונה כרטיס גורל, עד הגורל, אם זה סתם צדקה, או שיש כאן מעשה קנין שהמוסד מתחייב עצמו.

³ אני כותב החקירה משום שאני רוצה לשמוע דעת הקהל בענין זה שלא ראייתי מדברים בזה, ובעצם סוגיא כזה צריך עיון זמן מרובה, אבל אי אפשר כעת, ואתכם הסליחה.

⁴ בספר עובדות והנהגות לבית בריסק [ח"א עמוד קיט] מביא משמיה דהגרמ"ד הלוי סאלאוויציק שליט"א ש'סיפר רבי אייזיק רבינוביץ זצ"ל שבזמן מלחמת העולם הראשונה הוא היה בשיבת סלבודקה שגלתה אז למינסקי וגם מרן הגר"ח זצ"ל היה אז במינסק, וקרה פעם שנכנס עם עוד כמה בחורים וביקשו ממרן הגר"ח זצ"ל שיאמר להם איזה דבר מאביו הגר"ח, ואמר להם חידוש בענין גורל, והבחורים התחילו לחקור מהו גורל, ואיך מהני, ולמה מהני וכו', מרן הגר"ח שהיה בחדר סמוך ושמע דבריהם נכנס אל החדר ואמר עם איז נישט דא קיין פארוואס, אזוי שטייט און דאס איז דאס, אין כזה מושג של למה כך כתוב אז ככה זה, ופנה אל מרן הגר"ח ואמר לו "עינים אתה מדבר? אסור לדבר אתם, החוצה" וכמובן שכולם ברחו מיד מהבית, והשאלה שלנו אינו למה, אלא מה הוא המציאות הפשוט כשאדם קונה גורל.

⁵ וההסבר בזה הוא דהא אם היה סתם אדם בא ואומר שהוא עושה גורל לדבר זה וודאי דלא היה נותן הכסף, למה דהעיקר כוונתו הוא שנותן צדקה, רק הגורל דוחה אותו לתרום, אפילו כשלא היה בדעתו לתרום.

ויותר בזה דהא הכרטיס של הגורל לא שווה בשוק מה ששילם, למשל כשהקונה שילם עבורו מאה דולר אולם אנשים אחרים אפילו אם ירצו לקנות כרטיס הגרלה לא ישלמו מחיר כזה עבור כרטיס הגרלה אלא רק חמש דולר בלבד, נמצא שעבור המאה דולר ששילם הקונה עבור כרטיס הגרלה הוא קיבל דבר ששוה רק חמש דולר אם ירצה למכורו לשאר האנשים מצד השוויות הממונית שלו, ואת התשעים וחמש דולר הנותנים הוא ודאי נותנם רק בתורת צדקה, ועל כרחק שיעקר נתינת המאה דולר הינה כתורת צדקה, אלא שהמוסד נותן לקונה טובת הנאה קטנה בצורת כרטיס הגרלה כדי שהתורם יתן את כסף שלו [או מעשרותיו] למוסד הזה ולא למוסד אחר, א"כ לכאורה הכרטיס הינו רק שי שנותן המוסד ולא כדבר הנמכר תמורת כסף.

צד ב' הוא דהקונה גורל, קונה מיד זכות מסויים בהחפץ כדי להשתתף בגורל⁶, או שקונה קנין בתנאי, היינו שקניינו מתחיל בשעת הקנין ויגמר בשעה⁷ שעושיין הגורל אם יזכה בגורל, או שקונין בשותפות החפץ כדי למסרו למי שיעלה החפץ בגורלו, ועכ"פ יש כאן קניין מיד.

והנפקא מינה.

נפק"מ א'⁸ אם קטן יכול לקנות גורל או לא.

לצד א' דהקונה גורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אז אפשר לקבל צדקה כזאת⁹ גם מקטן.

לצד ב' דהקונה גורל, קונה חלק בהחפץ שעושיין הגורל בו, ובתנאי שמסכים שמי שיעלה שמו בגורל יזכה בהחפץ, אז יכול להיות¹⁰ שאינו יכול לקבל מקטן.

נפק"מ ב' אם מותר¹¹ לקנות גורל בכסף מעשר, ואם קנה בכסף מעשר למי שייך הכסף.

לצד א' דהקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אבל אין לו שום קנין בו, אז אפשר לקנות ממעות מעשר.¹²

ודומה הדבר למוסד צדקה שפעם בשנה הוא נותן שי לכל התורמים והעוזרים לאותו מוסד, או שמפרסם שיעשה בין כל העוזרים לו הגרלה מיוחדת שיקבלו שי נאה, או סכום כספי גדול וכדומה, שודאי שמותר למוסד לעשות כן אם ע"י כך נראה להנהלה שזה יעודד יותר את הפועלים והעוסקים למען המוסד, או בתור הכרת הטוב כמו שנהוג במפעלים אחרים שאינם למטרות צדקה, ואם כן הוא הדין הכא שהמוסד נותן שי כהכרת הטוב לתורם מאה דולר לקיום המוסד.

⁶ ולצד ראשון, דקונה מיד קניין בהחפץ, פשוט דא"כ כל זה דווקא אם החפץ שעליו עושים הגורל כבר היה בקניינו של העושה הגורל בשעה שמכר את כרטיסי הגורל להתורמים, אבל אי לא היו אותם הדברים ברשותו בוודאי אין אדם מוכר דבר שאינו ברשותו, וממילא הרי זה בגדר קנין דברים, כאומר אעשה דבר פלוני כו', ואפשר שלא חל כלל, וממילא בהכרח לומר כצד הראשון שבאופן כזה אין כאן יותר מהבטחה בעלמא מצד המוסד לעשות גורל.

⁷ אבל יש לעיין מה בדיוק קונה בשעה שנותן הכסף. [יש להרחיב בזה הרבה אבל מחמת חוסר הזמן אי אפשר לעיין די מספיק בזה].

(א) בפשטות היה אפשר לומר שקונה חלק בהחפץ שעושיין הגורל בו, ובתנאי שמסכים שמי שיעלה שמו בגורל יזכה בהחפץ, אבל למעשה קשה לומר כן, א' דהא אין כסף קונה, רק במשיכה, ב' דאפילו תאמר שאפשר לקנות בכל אופן שהוא, הא הרבה פעמים אין החפץ בעין בשעה שהולכין לקבץ הכסף בשביל הגורל, [רק אפשר לומר דאין הכא נמי שעכשיו אין שום קנין, אבל כשקונים החפץ שעליו עושיין הגורל אז הוה שותפות בין כולם וצ"ע].

(ב) אבל יש לעיין מצד קנין אתן דיש שסוברים שיכולין לקנות בקנין אתן.

(ג) י"ל שהזכות עצמו שוה כסף שיכולן למכור זה.

⁸ כתבתי נפק"מ זה ראשון משום שראיתי כאן הסברה של הצד ב'.

דהנה בשו"ת עמודי אש כתב וז"ל נהיגי עלמא שאחד מקבץ להגריל חפץ שלו במקח שקוצב, ואף ביוקר גדול מאוד, ומקבץ להגורלות מגדולים וקטנים ויש לעיין אם יש בזה חשש אונאה וגזל.

וכתב לחקור במהות השתתפות ההגרלה כשאחד זוכה ד"ל כל הכסף שנכנס מההגרלה הוא משותף לכולם והסכימו שבאותם מעות יקנו חפץ וינתן לאחד שיהיה הוא הזוכה בגורל שהוא יקח את החפץ והם מוחלים על חלקם בחפץ, ואם זה גדר מחילה קטנים לאו בני מחילה נינהו, ואף אם נאמר דהם לא מוחלים אלא מקנים את חלקם או נותנים אותו לזוכה, לפי"ז מהני רק בהגיעו לעונת הפעוטות אבל אם לא הגיעו אין מקחן כלום, והוסיף שגם אלו שהגיעו לעונת הפעוטות אפשר שתיקנו להם רק מקח וממכר כדי חיי, ואף במתנה תיקנו דימצא מי שיעשה לו ניח נפשא, אבל בענין ההגורלות לא שייך סברא דניח נפשיה וגם לא שייך כדי חיי כיון שצד הזכיה רחוק ביותר מהריוח ואין זה תיקון לכדי חיי אולי יזכה בגורל, והוסיף דכל זה אם אנו דנים שגדר הגרלה הוא שקונים חלק בחפץ במעות שנותנים.

אבל אין זה מוכרח דכיון דכסף לא קונה רק למי שפרע לא נקנה להם החפץ, ואם היה נשרף החפץ זה היה באחריות המוכר וההפסד עליו וע"כ דכיון דאין מקח על החפץ, ומה שחייב ליתן חפץ יקר למי שזכה בגורל ע"כ דהוא מדין סיטומתא שהתחייב ליתן חפץ יקר למי שיזכה, וכיון דלא נעשה מקח עם הקטנים על שום חפץ א"כ הכסף עדיין הוא של הקטנים והוא כגזל כן נראה סתימות דבריו עיי"ש.

ואין לומר דהכוונה שנותנים מתנה ומכיון שנתנו מתנה גם הבעלים מתחייב לתת מתנה גדולה אם יצא הכרטיס בגורל וכיון שמתנת הקטן מתנה ה"נ בזה יועיל דאין כוונתם למתנה רק למקח ואין כאן מקח והוא לא תפס דהמקח על עצם הכרטיס כך נראה מדבריו, וגם על מתנה כתב שם דבזה דלא שייך ניח נפשיה לא הוי מתנתו מתנה עיי"ש.

היוצא מהנ"ל בקיצור.

שאם קטן קונה כרטיס אז יש חשש גדול שלא מהני והוה גזל, אבל כל זה הוא רק לצד ב' שהקונה גורל עושה איזה קנין, משא"כ לצד א' דלא הוה אלא צדקה, א"כ אין שום חסרון לקבל צדקה מקטן [אין כוונתי להכניס עכשיו בהדיון אם ומתי אפשר לקבל מקטן רק אם למעשה קבל מקטן מה הוא ההלכה].

⁹ דכיון דאין אנו צריכין להמחילה שלו ממילא אין הקטן מעכב למי שזוכה בהגורל לזכות בו.

¹⁰ משום שאין הקטן יכול להקנות ולמחול, חוץ מהמקומות שכתבנו לעיל.

¹¹ בנפק"מ זה יש הרבה מה לכתוב, עיין בהשני צדדים, אבל בפשטות זה תלי בהחקירה הנ"ל, דהא אם הכסף הוה רק צדקה, והגורל הוה כמתנה שהמוסד נותן כדי לקבל נדבות, אז וודאי דאין שום איסור ליתן מכסף מעשר, משא"כ אם הכסף הוה כמקח וממכר לקנות הגורל אז אולי אסור לקנות גורל בכסף מעשר, דהא אסור לעשות סחורה אם כסף מעשר, עיין לקמן בהשני צדדים יותר באריכות.

¹² וכצד זה סובר האגרות משה.

דהנה בשו"ת אגרות משה [או"ח ח"ד סי' ע'] דן מותר לקנות גורל מכסף מעשר וכתב דהדבר תלוי כיצד נערכת ההגרלה, והיינו שאם יש בהגרלה מספר כרטיסים מוגבל, שלכל כרטיס יש שווי ממוני מחמת הצד שיעלה בגורל דגם לזה יש ערך [כמבואר במכות ג ע"א], בכה"ג אינו

לצד א' דהקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אז אפשר ²¹ למכור ע"י קטן.

לצד ב' דהקונה גורל, קונה דבר אם הכסף שלו, אז יש לעיין אם ²² אפשר ליתן לקטנים למכור הגורל.

נפק"מ ו' ²³ אם יכול לדחות הגורל, ואם משום איזה סיבה שיהיה הוצרכו לדחות את הגורל, אם רשאי להמשיך למכור עוד גורלות. ²⁴

לצד א' דהקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אז אפשר שמותר לדחות הגורל, וגם הרשות נתונה בידם להוסיף עוד כרטיסים, דהא כל הגורל הוא רק מצד המוסד.

לצד ב' דהקונה כרטיסי גורל, קונה בו קנין, אז אסור לדחות הגורל מזמן הנקוב בכרטיס או במודעה בלי רשות התורמים, או להוסיף עוד כרטיסים, מכיון שעל ידי זה מפחית את שווי הכרטיסים שמכר כבר.

נפק"מ ז' ²⁵ אם מותר לעיין בקעטאלאג של הגורל בשבת.

לצד א' דהקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אז מותר לעיין בהקעטאלאג בשבת, כיון דאין זה מקח כלל.

לצד ב' דהקונה גורל, קונה זכות בהחפץ שעושים הגורל בו, אז אסור ²⁶ לעיין בהקעטאלאג בשבת.

ראיתי בספר משפטי צדקה [פ"א ס"ק פה] דכתב ובענין הגרלות למטרות צדקה ראיתי מקום לעורר על הזלזול שיש במכירת כרטיסי הגרלה ע"י נערים או קטנים שמקבלים אחוזים עבור כך, או אפילו לשם מצוה, אבל אין להם אחריות להחזיר למגדלים שמות הקונים, וע"י זה הרבה לא נכנסים להגרלה, וה"ז גזל שכן קנו בכדי להכנס להגרלה, וכבר כתבתי בפתחי חושן [ח"ח דיני קנינים פרק כא הערה לב] שאם אחד מהקונים לא נכנס להגרלה כל הגרלה בטלה, ולפעמים אי אפשר כבר לדעת מי הם הקונים, ואם כי בקונה הגרלה מקטן אפשר לומר שמתחלה נעשה כאבידה מדעת כדין מוסר חפץ לקטן, מ"מ לאו כו"ע דינא גמירי, ואפשר שאף הנותן צדקה ע"י קטן אינו יוצא מצות צדקה מטעם זה, ולכן מן הראוי שלא להתעסק בהגרלות כי אם בפקוח ת"ח שיפקח גם על אופן מכירת ההגרלות, וכן על כל השאלות המתעוררות בענין זה. וי"ל שהשאלה זו תלי בהחקירה הנ"ל.

²¹ דהא אין כאן שום קנין, וכל הכסף הוא רק לצדקה, רק המוסד מתחייב לעשות גורל כדי לזרז התורמים, ממילא י"ל דכיון דבעצם אם חסר שם אחד בהגורל אין הגורל בטל, רק דלמעשה מתחייב המוסד לעשות גורל לכל התורמים, על זה מספיק הסברה דכיון דכל אחד יודע שקטן יכול לאבד הכרטיס שלו, וגם שאפשר שיקרא מה שהוא ממילא יכול לסמוך דעל דעת כן קנה הגורל.

²² וודאי דכך נהגו העולם, אבל למעשה צ"ע אם חל קניין באופן כזה (או שמא יכולים התורמים לחזור בהם כיון דלא חל הקנין).
²³ אני ראיתי השאלה בספר משפטי תורה [סימן כח] וז"ל חברה המייצרת סוג מזון מסויים החליטה לערוך הגרלה כדי לקדם את מכירותיה, לפיכך הם פירסמו בעיתונות שמי שיקנה מוצרים המיוצרים על ידם בסכום של מאה ש"ח ומעלה עד לתאריך א' בכסלו תשנ"ה ישתתף בהגרלת פרסים יקרי ערך. כשהגיע התאריך הנ"ל פירסמה החברה שמסיבות טכניות לא ייתאפשר לה לערוך את ההגרלה ביום המיועד, והם יערכו את ההגרלה בחנוכה תשנ"ה, החברה הוסיפה בהודעתה שמי שיקנה בינתיים עד חנוכה תשנ"ה מוצרים בסכום של מאה ש"ח ומעלה יכנס אף הוא להגרלה.

והשאלה היא: א' האם מותר לחברה לדחות את קיום ההגרלה או אפילו לבטלה לגמרי, ב' האם רשאית החברה להוסיף אנשים שישתתפו בהגרלה.

וכתב שם א' החברה חייבת לקיים את ההגרלה בפוף לתנאים שפירסמה, אם מסיבות טכניות נמנע ממנה לקיים את ההגרלה במועד שנקבע היא רשאית לדחות את מועד ההגרלה עד לזמן המוקדם ביותר שבו יתאפשר לה לקיים את ההגרלה כראוי ב' כאשר החברה דוחה את מועד קיום ההגרלה, איננה רשאית להוסיף משתתפים נוספים מעבר לאלה שהיו זכאים להשתתף בהגרלה שהיתה אמורה להתקיים בתאריך א' בכסלו תשנ"ה, ונמצא שבהגרלה הנ"ל יכולים להשתתף רק אותם אנשים שקנו סחורה במאה ש"ח עד א' בכסלו. ומסיים אם למרות האמור בסעיף ב' שיתפה החברה אנשים נוספים בהגרלה רשאי כל אדם מהמשתתפים בהגרלה לבטל את תוצאות ההגרלה, ולדרוש ביצוע הגרלה חדשה כהנ"ל.

²⁴ בעצם יש כאן ב' נדונים

(א) לגבי שויות הכרטיס, דאם יש מאה אנשים אז הכרטיס שוה יותר, מאשר אם יש בו אלף אנשים, נמצא דאם מוסיף עוד זוכים נמצא דזול השויות של הכרטיסים.

(ב) לגבי ההשגחה שיש בהגורל, דהנה הפוסקים דנו מה הדין כשהגרלה לא היה כהוגן, למשל ששם אחד נפל מהגורל, ועכשיו הזוכה רוצה לעשות בשורה אם מי שנפל שמו אם אפשר, מבואר בתשו' חוות יאיר [סי' סא] שתוצאות הגורל מחייבות את העושה אותו רק אם הוא נעשה כהוגן ובישור שאז תדבק בהגרלה ההשגחה העלוניה אשר תקבע מי יזכה משא"כ אם נעשתה תקלה בעשיית הגורל ואפילו אם התקלה נעשתה בשוגג בכל זאת מכיון שישנו עיוות מסויים בהגרלה ממה שסוכם מראש כגון אם ישנו עיוות במספר המשתתפים בהגרלה או בשויון של כל המשתתפים בסיכויים לזכות בכל הפרסים וכדומה לכן על הגרלה כזאת לא נאמר הפסוק בחוק יוטל גורל ומה' כל משפטו ולא תחול על ההגרלה החלטת שמים מי יזכה עפ"י רצון ה' ומאחר ועל דעת הגרלה מקרית של אנשים, לא השתתפו הקונים לכן היא בטלה מעיקרא.

ממילא לגבי נדון א', י"ל דאם זה רק מצד המוסד אז המוסד יכול לבקש מחילת אותו האיש ששמו לא עלה בגורל, אבל אם זה מצד העצם מציאות של הגורל, אז י"ל דכיון דלא נעשה כהוגן אז יש חסרון בכל הגורל, וצריך לערוך שוב.

²⁵ ובענין קעטאלאג' של טשייניז אוקשען של צדקה, ראיתי כותבין דיש מקום להקל לעיין בו בשבת, אם ינדב צדקה ע"י שמעיין וקורא בו, ראה שו"ת וישב משה [ח"ב סי' קלג] אוצר הלכות [או"ח סי' שז ס"ק קפז], וי"ל שזה תלי בהחקירה הנ"ל, אם הקונה גורל הוא מקח וממכר, או סתם צדקה.

²⁶ דהא לא גרע מכל מקח וממכר.

נפק"מ ח' ²⁷ אם המוסד לא עשה הגורל לבסוף, אם זה רק בגדר "מחוסרי אמנה"²⁸, או שיש תביעה ממונית בדין עליהם.

לצד ב' דהקונה גורל, קונה זכות או קניין ממשי, אז יש לו תביעה בדין עליהם.

לצד א' דקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אז אולי אין בזה משום גזל, רק משום 'מחוסרי אמנה'.

נפק"מ ט' ²⁹ באופן שלא נעשה הגורל כמו שצריך, אם צריך לעשות הגורל מחדש או לא.

²⁷ יסוד הדברים, הוא ממה שראיתי מהפוסקים שדנו בענין מוסד שמכר כרטיסי הגרלה על זכות לקבל הלואה מגמ"ח המרכזי, ושילם לגמ"ח עבור הזוכה בגורל, וטען אחד מרבני הגמ"ח שדין הזוכה בגורל כדין בעל יחידה בגמ"ח שאסור לו לקבל את ההלוואה משום רבית וכמה רבנים אמרו להקל בזה ולא אכתוב אלא מה שנוגע להדין כאן.

ויש שכתבו להתיר בזה מטעם דאף שבשאר גורל כל הנכנסים בו נעשים שותפים בזכות זו שיזכה אחד מהם בזכיה המדוברת, והעושה את הגורל יש עליו חיוב גמור ליתן לעולה בגורל את הדבר שהגירלו עליו וחייב זה יוצא בדיונים, וגם בזה יש לדון דלכאורה אין כאן אלא קנין כסף ואם יקבל עליו מי שפרע יוכל לחזור בו ולהחזיר את דמי הגורל, אך אפשר שחל כאן חיוב מצד הגמירות דעת או דהוי כעין סימטותא וצ"ע מ"מ כשנעשה הגורל ע"י מוסד של צדקה אין הדין כן ואם יחזור בו המוסד ולא יעשה ההגירה או שלא יתן לעולה בגורל את הדבר להגירלו עליו אינו אלא מחוסר אמנה, דכיון שכוונת הנכנסים לגורל היתה בתורת צדקה למוסד, שהרי רובם נותנים את דמי ההשתתפות בגורל ממעט מעט ע"כ כוונתם ליתן צדקה למוסד והמוסד מבטיח להם מתנות אבל אינו בגדר חיוב כלל וכיון שכן אינו דומה לרבית שהרי לא בשביל ההלוואה נתן לו את הדמים עכ"ל המתירין.

אבל האוסרים כתבו ד'אינו נראה כלל דאף שהנותנים מחשיבים נתינתם לצדקה היינו משום שא"ז מדרכי המסחר להשתתף בהגרות כאלה, ועושים כן רק בשביל הריח שיהיה מזה לצדקה, וכעושה פרקמטיא עם עני באופן שיריח הרבה יותר מן הראוי דמסתבר שאותו ריח נחשב ממש כצדקה ויכול לנכותו מכסף מעשר, אבל גוף הדבר שנעשה עם העני הרי הוא כמו שאר משא ומתן ובני"ד הרי הוא כשאר גורל שהוא חיוב גמור, ואף אם לא היתה כוונתם לכך הוי דברים שלב ואינם דברים.

²⁸ עיין בבא מציעא (מט.): דברים רב אמר אין בהן משום מחוסרי אמנה ורבי יוחנן אמר יש בהם משום מחוסרי אמנה. ועי"ש שם בהמשך הסוגיא. ועיין בב"ב (ג.) בדין קנין דברים.

²⁹ כדי להבין הנפק"מ יש להקדים הדין בענין גורל שנעשה בו טעות.

הנה בשו"ת חוות יאיר [סי' ס"א] דן בגורל שעשו י"ב בעלי בתים כטוב ליבם ביין בימי פורים על כוס כסף גדול והעמידו שני קלפיות, ובקלפי אחת הניחו שתים עשרה פתקים כתוב על כל אחד שם אחד מהם, ובקלפי השניה הטילו אחד עשרה פתקים רקים ופתק אחד שכתוב עליו מזל טוב ונתנו לקטן להוציא פתק אחד מקלפי זה ופתק אחד מקלפי השני, ומי שיצא מזל טוב זכה בכוס, והתברר שהיה כתוב בשני פתקים מזל טוב, ופסק להם שבטלה הגורל, וצריכים לעשות פעם שנית גורל וכך עשו, אך שבפעם השנית התברר ששכחו לכתוב את אחד מהאנשים, ואמרו בני החבורה לבטל גם פייס זה וזה שזכה טען כנגדם דאין טעם לתלונתם לקלקל הגורל אדרבה על ידי גירעון שם אחד מהם היו קרובים לשכר ועל דבר האיש ששמו נפקד ביקש הזוכה לפשר עמו וליתן לו סכום כסף.

והביא החת יאיר ראייה מהגמ" בבבא בתרא [דף קו ב'] לגבי שני אחים שחלקו ואח"כ בא להם אח שלישי ממדינת הים, שאפילו היה להם ג' שדות שוות בערך ונטל כל אחד מהם שדה ומחצה ועתה עשו גורל עם האח השלישי ועלה בידו שדה שחלקו למחצה ונתרצה האח השלישי מ"מ יכול כל אחד משני האחים לבטל גורל הראשון לגמרי ולעשות גורל חדש על כל השדות, והכא נמי בטל הגורל, ועיין שם עוד דכתב שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן ידבק בו השגחה עליונה משא"כ אם הגורל מקולקל.

ועל פי דרכו כתב גם בשו"ת ושב הכהן [להגאון רבי רפאל מהמבורג סימן ע"ג] דאיתא התם באדם שעשה גורל בשביל הכנסת כלה שנדר את כל פי דרכו כתב גם בשו"ת ושב הכהן [להגאון רבי רפאל מהמבורג סימן ע"ג] דאיתא התם באדם שעשה את הגורל ביקש מכל הכלות שבעיר את שמוותיהם ועשה גורל ואח"כ נמצא שאחת הכלות נכתבה פעמם והיא לא זכתה בגורל אלא אחת אחרת מאלה שנכתבו פעם אחת, ולכאורה נראה שהגורל טוב ואי אפשר לערער עליו, דכל הנידון יכול להיות רק אם הכלה שנכתבה פעמיים היתה זוכה דאז היה אפשר לומר שיש חסרון בזכייתה דשם שלה היו יותר סיכויים לזכות והגורל אינו הגון.

אולם כתב בשו"ת ושב הכהן דלאחר עיין נראה ברור שהגורל בטל וכנ"ל מהחוות יאיר, ועיין בחוות יאיר דכתב וז"ל אם העם אדם והטיל ב' פתקים ששמו כתוב עליו לקלפי זוכה אחר בפתק מזל טוב וגילה זה החוטא אח"כ ובדקו ומצאו כך מ"מ יכולים האחרים לבטל הגורל ואפילו הוא עצמו עכ"ל.

במעשה שהיה בגורל שאחרי שעלה אחד בגורל בדקו את הקלפי ונתברר שנשמט פתק של אחד מהמשתתפים וזה שזכה בגורל פייס את אותו אדם שנשמט מההגרה, אבל שאר האנשים רצו לבטל את הגורל כי נעשה שלא כדין אע"פ שהם לא הפסידו מזה כלל, וכ' החו"י דהגורל בטל לגמרי, דיסוד ענין גורל הוא שנשתתף בקביעות זו יד ההשגחה העליונה וכדמצינו בסנהדרין [מ"ג ב'] שעכן נהרג עפ"י גורל, וכן מציינו ביונה שהופל לים עפ"י גורל, ורק באופן שנעשה הגורל כהוגן דבק בו יד ההשגחה העליונה, אבל כאן שנעשה הגורל שלא כהוגן איז בטל הגורל לגמרי.

ולפ"ז כתב החו"י באופן שאחד מהמשתתפים בהגרה הניח את שמו ב' פעמים בתוך הקלפי דאפי' אם לא זכה אותו אחד בהגרה מ"מ יכול כל אחד לערער על הגורל דמאחר שנעשה הגורל שלא כהוגן נמצא שאין כאן הכרעת גורל עפ"י שמם והגורל בטל וכן זה שנתן ב' פתקים יכול לבטל כי הגורל נעשה שלא כדין יעו"ש.

אכן בשו"ת ושב הכהן [שם] וכן מטו בשם המהרי"ל דיסקין זצ"ל דבאופן הנ"ל שהניח שני פתקים י"ל דלא מהני הגורל מטעם אחר, שהרי אילו זה שהכניס ב' פתקים היה זוכה בגורל ודאי שכולם היו מערערים ומבטלים את זכותו שנעשתה שלא כדין וא"כ נמצא דנחשב ששמו לא השתתף בהגרה וגורל שנעשה בחסרון אחד מהמשתתפים הגורל בטל כמשנ"ת.

ונראה לדון לפמשנ"ת במעשה שהיה בגורל שנערך ע"י ארגון הידיברות על דירה בירושלים, ושווי כרטיס הגרלה היה 40 ש"ח כפול 12 תשלומים, ומי ששילם 40 ש"ח כפול תשלומים קיבל בנוסף לכרטיס הגרלה גם תלפון אלחוטי חינם, והנה אחד ראה את המודעה של הגרלת הידיברות ולא שם לב שהמחיר הוא גם תשלומים וראה רק את המילים ש"ח וחשב בליבו שסכום כזה יכול הוא להשקיע בכרטיס הגרלה.

הלך הנ"ל והתקשר לארגון הידיברות שברצונו לקנות כרטיס הגרלה בכרטיס אשראי, והם שאלו אותו האם רוצה בארבעים, או בשבעים ושתיים, וכוונתם היתה למסלול 12x40 או למסלול 12x72 אך מאחר שהוא שמע רק ארבעים היה בטוח שעולה הכרטיס רק 40 ש"ח.

לאחר מעשה נתברר לאותו האדם שהמחיר הוא 12x40 ונודע עד עמקי נשמתו שמחיר כזה מעולם לא היה בדעתו לשלם, ובא לשאול האם מאחר שהארגון אמר ארבעים ש"ח ולא פירש כפול נמצא שזהו מקח טעות, או דלמא יכולים לומר שהם סמכו על המעיין במודעה שיעיין

לצד א' דהקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אינו צריך לערוך³⁰ הגורל עוד הפעם.

לצד א' דהקונה הגורל נותן סתם צדקה, והמוסד מבטיח לעשות גורל, אז עד הגורל אין לו שום קנין.

לצד ב' דהקונה גורל, קונה בו קנין בשעת קניית הכרטיס, אז אפשר שצריך³¹ לערוך הגורל עוד הפעם.

לצד ב' דהקונה גורל, קונה זכות בהחפץ, אז יש לו כבר עכשיו קנין, [רק השאלה הוא איזה קנין יש לו].

ובנוגע השאלה מה דינו של הקונה הכרטיס הגרלה, עד הגורל.

היטב ולא היו צריכים לפרש, ואפי' לצד שא"ז מקח טעות, מ"מ יש לדון האם יכול לחשבן מכספי מעשר מה שנתן מעבר הארבעים ש"ח מכספי מעשר דהרי ס"ס לא היה בדעתו להתחייב סכום כזה, וא"כ זהו לא נחשב דבר שבחובה ויכול לחשבן מכסף מעשר. ולכאורה יש לדון לפי משנ"ת מהחיות יאיר ה"ל דבאופן שנעשה הגורל שלא כדין אין בזה השגחה משמים, והגורל בטל, א"כ לכאורה יש כאן טענה עצומה, דלצד שזהו מקח טעות נמצא שהכרטיס הגרלה שהיה כתוב על שמו הוכנס שלא כדין, ואזי כל ההגרלה בטלה ומבוטלת וצריך לערוך הגרלה מחדש. בקיצור היוצא מהנ"ל.

שבמקום שיש טעות אז ליכא ההשגחה וממילא חסר בכל הגורל, והזוכה הגורל בעצם לא זכה כלל בהחפץ שעליו נערך הגורל, דהא אין זה נקרא גורל, ונמצא שהרבה גורלות יש בהם חשש אולי יש חשש שהזוכה הוא גזלן, משום שאפשר שנחסר הרבה פתקאות וכדומה, וכל זה תלי בחקירה הני"ל.

³⁰ וההסבר הוא דהא לצד זה נמצא דאין שום קנין על התחייבות, שהקונה קונה עכשיו, אלא הקונה הכרטיס בעצם מנדב צדקה וכל הגורל אינו אלא כמנחת שי שנתן המוסד, ועל מנחת שי אי אפשר לומר שכיון דהיה כאן טעות ממילא בטל הגורל, דהא ליכא כאן חייב כלל וכלל, [וודאי דלכתחלה יש להמוסד להשתדל בכל כוחם שיהיה הגורל כדבעי, אבל בדיעבד אין שום טענה של גזילה על הזוכה בהגורל דהא כל הגורל הוא רק מצד הנותן ולא מצד המקבל].

³¹ אמנם כדי למנוע טירחה וצער מרבים לערוך את ההגרלה שוב יש לתת עצה למנוע את המקח טעות, דהנה התוס' [יבמות ב' ע"ב] יסדו דמקח טעות אינו בטל מאיליו, אלא דווקא כשרוצים אחד מהצדדים לבטל את המקח, אבל כשמחול המקח לא מתבטל, ובביאור הדבר י"ל שזהו תלוי ביסוד דין מקח טעות דברעק"א [תניינא סי' נא] מבואר דמקח טעות בטל מטעם תנאי ובאופן דלא מהני תנאי לא שייך מקח טעות, אך בבית הלוי [ג"ח סי' ג'] מבואר דמקח טעות בטל מטעם חסרון בגמירות דעת, וא"כ י"ל דמש"כ התוס' הני"ל דמקח טעות בטל רק כשרוצים לבטל מובן לפי הרעק"א דמקח טעות בטל מדין תנאי ולכן כשמחול על תנאו אין ביטול מקח, אבל לפי הבית הלוי דמקח טעות בטל מטעם חסרון גמ"ד א"כ לא נעשה מקח כלל ומה יועיל אם ימחול.

וא"כ יש ליעץ גם בנידון דין [של הגורל בהידברות] דכדי למנוע מקח טעות ועריכת הגרלה מחדש, מן ההכרח - או שהאירגון ימחול לתבוע כל האחד עשרה תשלומים ויגבה כפי שאותו הקונה חשב דהיינו רק ארבעים ₪, או שימחול לשלם סכום מלא ואז אין מקח טעות כמשנ"ת, ולכאורה באופן שימחול לשלם סכום מלא יוכל לשלם את ההפרש מכספי מעשר שהרי אינו מחוייב לתרום צדקה זו.

אך יש לחלק דכל מש"כ הרעק"א דמקח טעות בטל מדין תנאי זהו רק במקח שהקונה קיבל אותו חפץ שרצה, ורק שיש בו פגם מסוים שמחמתו אנן סהדי שנחשב כתנאי שעל דעת כן לא היה עושה את המקח, אבל כאן בנידון כרטיס הגרלה של הידברות הרי יש כאן טעות בסכום המקח, שזהו טעות גמורה ואי הבנה מוחלטת, ובכה"ג ודאי אין גמירות דעת למקח כלל, אך מ"מ יתכן דכלפי אירגון הידברות יש אנן סהדי שמוחלים ואינם חפצים לבטל את ההגרלה וא"כ אין ביטול מקח.

וכן יש לדון דאפי' לפי הצד שזהו מקח טעות יתכן שכאן אי אפשר לבטל את המקח דמקח טעות שייך באופן שהקונה לא משתמש בחפץ אבל כאן שקנה כרטיס הגרלה וכבר נהנה בהשתתפותו בהגרלה א"כ כבר השתמש בחפץ ופגמו ואיך יבטל המקח, אמנם י"ל דמאחר דהשתמשותו היתה אין עליו תביעה, דכל מה שמבואר בשו"ע חו"מ ר"ב ג דבאופן שהלוקח משתמש במקח טעות המקח אינו בטל כי השתמשותו מוכיחה שמחל וכאן לא שייך כן.

וגם יש לדון דאפי' אם אין יכול לבטל המקח, מ"מ מאחר שנהנה בהשתתפותו בהגרלה א"כ חייב מדין נהנה לשלם כדמצינו בדין יורד לתוך שדה חבירו [ב"ק קא] שחייב מדין נהנה.

ויסוד לזה מהמבואר בגמ' כתובות [ל"ד ע"ב] בבנים שירשו פרה מאביהם וסברו שהפרה היתה של אביהם ושחטוה ואכלוה וא"כ נודע להם שהפרה היתה שאולה, דאע"פ שהם פטורים מדין מזיק כי היו אנוסים מ"מ הם חייבים מדין נהנה לשלם דמי בשר זול, וכך נפסק בשו"ע [חו"מ סי' שמ"א ד] דבכה"ג הם חייבים לשלם דמי בשר זול דהיינו שני שליש משווי הפרה.

אך יש לדחות לפי מש"כ הסמ"ע על השו"ע שם דהטעם שהבנים חייבים לשלם שני שליש הוא כי אפי' אלו שבדרך כלל לא קונים בשר מ"מ בבוה מחיר הם היו מוכנים לקנות יעו"ש, וא"כ סברא זו שייכת רק בבשר משא"כ כאן בכרטיס הגרלה הרי אותו אדם לא היה מוכן מעולם לשלם מחיר גבוה כל כך עבור כרטיס הגרלה.

וכן נראה לדון לפי משנ"ת לדון דלצד שזהו מקח טעות י"ל דכל ההגרלה בטלה דהוכנס כרטיס נוסף שלא כדין ולפי"ז י"ל דלא נהנה מההגרלה כי השתתפותו בהגרלה בטלה לצד שזהו מקח טעות ונמצא שלא נהנה.

ויל"ע כיצד לדון דבר זה דמצד אחד אם זהו מקח טעות ההגרלה בטלה ונמצא שלא נהנה אך מאידך י"ל דמעיקרא א"ז מקח טעות כי נהנה והשתמש בחפץ. וצ"ע.